

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Anna Maria Słowikowska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- 2008 tytuł magistra prawa kanonicznego z wyróżnieniem na podstawie pracy magisterskiej pt. *Celebracja eucharystyczna w ujęciu adhortacji apostolskiej Sacramentum Caritatis* napisanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Stanisława Tymosza, prof. KUL, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
- 2010 tytuł magistra prawa na podstawie pracy magisterskiej pt. *Zasada współdziałania Kościoła i państwa w dokumentach Soboru Watykańskiego II i w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.* napisanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Piotra Stanisza, prof. KUL, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
- 2012 studia podyplomowe w zakresie projektowania dynamicznych stron WWW, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
- 2013 stopień doktora nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne* napisanej pod kierunkiem dr hab. Elżbiety Szczot, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

- 2009–2014 asystent w Katedrze Prawa Sakramentów i Instytutów Życia Konsekwowanego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
- 2014– adiunkt w Katedrze Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789):

a) tytuł osiągnięcia naukowego

Postulaty Stefana Kardynała Wyszyńskiego w nauczaniu Soboru Watykańskiego II. Źródła inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego

b) autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy

Anna Słowikowska, *Postulaty Stefana Kardynała Wyszyńskiego w nauczaniu Soboru Watykańskiego II. Źródła inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2019; recenzenci wydawniczy: ks. dr hab. Włodzimierz Broński, o. prof. dr hab. Zbigniew Suchecki OFMConv

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Wprowadzenie w problematykę

Stefan Kardynał Wyszyński jest jednym z najwybitniejszych przedstawicieli hierarchii Kościoła w Polsce. Jego działalność, zwłaszcza jako Prymasa Tysiąclecia, doczekała się już

wielu opracowań. Miały one różny charakter – od interdyscyplinarnych do odnoszących się do konkretnych gałęzi nauki. Wiele z nich poświęcono biografii Kardynała poczynając od lat dziecięcych, przez studia, następnie biskupstwo, czasy prymasowskie, aż do jego charakterystyki jako Sługi Bożego w procesie beatyfikacyjnym. W szczególności opracowywane były zagadnienia dotyczące znaczenia Prymasa dla Kościoła w Polsce w okresie totalitaryzmów XX w., zwłaszcza okres uwięzienia, przygotowywanie Narodu do obchodów 1000-lecia Chrztu Polski, relacje Kościół-państwo. Niektóre z nich odnoszą się także do Prymasa jako Ojca Soboru Watykańskiego II, wskazując jaką rolę odegrał w tym zgromadzeniu, jak jednoczył wysiłki całego Episkopatu Polski, wreszcie jak wdrażał postanowienia Soboru w poszczególnych Kościołach partykularnych w Polsce. Te wszystkie opracowania pokazują go w perspektywie starożytnej triady: widzieć – oceniać – działać. Jego aktywność wpisuje się w nią całościowo, a Autorzy analizujący życiowy dorobek pisarski i duchową spuściznę Prymasa Tysiąclecia podkreślają, że był on pasterzem zatroskanym o cały Kościół i zjednoczony w nim Lud Boży.

Trudno jednak znaleźć pośród tych rozmaitych biografii opublikowanych w formie monografii czy artykułów opracowanie mające na celu zwłaszcza przedstawienie prawnego aspektu działalności Prymasa. W podjętym przeze mnie studium nie chodzi jednak o ukazanie aktywności S. kard. Wyszyńskiego w dziedzinie stosowania prawa, czyli jako rządcy Kościoła, ale o przedstawienie jego wkładu w naukę prawa. Wielu bowiem Autorów pomija w swoich opracowaniach chociażby informację o tym, że Prymas Polski był prawnikiem. Wielu łączy jego wykształcenie raczej z ekonomią, socjologią czy polityką społeczną. Z pewnością wynika to z zainteresowań ks. S. Wyszyńskiego w latach studenckich, kiedy uczęszczał właśnie na takie wykłady i w swoich publikacjach odzwierciedlał zaciekawienie tymi kwestiami. Jednak przez władze kościelne skierowany został na studia z prawa kanonicznego i takie ukończył.

Szczególny wyraz trosce o rozwój prawa kanonicznego dał będąc uczestnikiem Soboru Watykańskiego II. Taki aspekt działalności Prymasa Tysiąclecia nie doczekał się jeszcze opracowania. Dlatego w swojej monografii podjęłam próbę analizy wkładu S. kard. Wyszyńskiego w rozwój prawa kanonicznego na Soborze Watykańskim II i implikacji tego wkładu we współczesnym prawie, zwłaszcza zaś w jego dwóch działach, tj. kościelnym prawie konstytucyjnym i kościelnym prawie publicznym. Może powstać pytanie, dlaczego jedynie te dwa działy prawa wybrałam? Odpowiadając na nie należy podkreślić, że ks. Stefan Wyszyński był studentem Wydziału Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu

Lubelskiego i najwybitniejszym absolwentem Katedry Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego na tym Wydziale. W tej Katedrze otrzymał odpowiednią formację, a zdobyta wiedza ukształtowała go, uszlachetniła i pomogła przygotować się do roli, jaką w późniejszych latach odegrał będąc Prymasem Tysiąclecia, zaś dziś – kandydatem na ołtarze. Podjęcie przeze mnie takich badań jest wyrazem szacunku i czci dla Sługi Bożego, który w pracy naukowej koncentrował się zwłaszcza na kościelnym prawie publicznym, a w czasie *Vaticanum II* wykazał się niezwykłą troską również o prawo konstytucyjne. Te dwa działy prawa kanonicznego w czasie Soboru były przez Prymasa szczególnie eksponowane. Zawarte w monografii badania stanowią okazję do przedstawienia myśli prawnej S. kard. Wyszyńskiego, która jeszcze takiego opracowania się nie doczekała. Wreszcie monografia stanowi poniekąd próbę wkładu w opracowanie kart historii Uniwersytetu, Wydziału i Katedry, które aktualnie stają na progu drugiego stulecia swojego istnienia.

Główna teza badawcza

Z racji, że jednym z celów promulgowania Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. było przeniesienie soborowej eklezjologii na język prawny, wynika, że Sobór Watykański II był bezpośrednim źródłem inspiracji dla prawa kanonicznego, w tym także dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego. Uważam, że błędem byłoby jednak twierdzenie, że myśli zawarte w konstytucjach, dekretach i deklaracjach Soboru pochodzą od jednej osoby, ponieważ Sobór był dziełem Ducha Świętego i pracy Kolegium Biskupów z Papieżem jako jego Głową. Jednak sam Następca na urzędzie św. Piotra przyznał, że dla Soboru, który miał odpowiedzieć na pytanie: „Kościśle, co sam o sobie mówisz?”, świadectwo, jakie podczas tego wydarzenia dał Stefan kard. Wyszyński posiadało szczególne znaczenie. Świadectwo to w istotny sposób pomogło w samookreśleniu się Kościoła i wyznaczyło jeden z głównych profili jego istnienia i posłannictwa we współczesnym świecie. Dlatego założyłam, iż postulaty wyrażone przez Prymasa Polski i uwzględnione przez *Vaticanum II* należy ujmować w kategoriach pośrednich źródeł inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego.

Zakres badawczy pracy

Na podstawie sformułowanej tezy badawczej, którą we wstępie pracy uzupełniłam szczegółowymi hipotezami badawczymi, określiłam zakres badawczy pracy. Zakres ten ma

podwójny charakter: podmiotowy i przedmiotowy. Nie został on jednak ściśle rozgraniczony, ponieważ obydwa zakresy wzajemnie się determinują.

Zakres podmiotowy odnosi się zwłaszcza do S. kard. Wyszyńskiego. Jego aktywność na Soborze jest głównym punktem odniesienia w całej pracy. Dlatego najpierw przebadania wymagał jego udział w tym zgromadzeniu, uczestnictwo w różnych jego gremiach, reprezentacja całego Episkopatu Polski. W tym kontekście kształtował się również zakres przedmiotowy. Na podstawie zaangażowania Prymasa Polski w prace Soboru można było tworzyć grupy zagadnień, którymi zajmował się S. Wyszyński. To następnie pozwoliło na wybranie tematów, które odnosiły się do kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego, aby w kolejnych częściach pracy zestawić je z nauczaniem i prawem Kościoła. W dalszej części dokonałam zestawienia postulatów prawnych we wskazanych dwóch działach prawa kanonicznego z nauczaniem Soboru Watykańskiego II. Dzięki temu mogłam dokonać oceny faktycznego wkładu Prymasa Polski w dzieło *Vaticanum II*. Następnie zestawiałam przeanalizowane wcześniej nauczanie Soboru z aktualnym kościelnym prawem konstytucyjnym i publicznym. Wskazując na soborowe źródła inspiracji w prawie, które zostały w nim wyeksponowane bezpośrednio, mogłam dowieść pośredniości postulatów S. Wyszyńskiego również w kategorii źródeł inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego. Stało się tak dlatego, że wiele z postulatów przyjętych przez Sobór znalazło następnie odzwierciedlenie w prawie.

Wykorzystana literatura i źródła

Spośród 32 tomów akt soborowych wybrałam znajdujące się w nich dokumenty bezpośrednio odnoszące się do działalności S. kard. Wyszyńskiego. Były wśród nich nie tylko akty nominacji go do różnych gremiów Soboru, ale zwłaszcza sporządzone przez niego samego akta soborowe. Należały do nich 2 wota (warszawskie i gnieźnieńskie), 9 spisanych wystąpień na posiedzeniach Komisji Centralnej, 11 spisanych wypowiedzi w auli soborowej i 2 pisemne uwagi. Oprócz tych dokumentów nieocenionym źródłem archiwalnym okazały się osobiste notatki Prymasa, stanowiące rodzaj pamiętnika i kalendarium wydarzeń soborowych. Ten materiał pozwolił mi na usystematyzowanie zagadnień, jakie podejmował Prymas na Soborze. Dlatego mogłam je następnie zestawić z nauczaniem zawartym w konstytucjach, dekretach i deklaracjach Soboru.

W kontekście wkładu S. Wyszyńskiego w to nauczanie największe odzwierciedlenie zgłaszane przez niego postulaty znalazły w: *Lumen gentium*, *Christus Dominus*,

Presbyterorum ordinis, Optatam totius, Apostolicam actuositatem, Perfectae caritatis, Dignitatis humanae, Ad gentes divinitus i *Gaudium et spes*. Następnie ogłoszone już światu nauczanie Soboru – w aspekcie postulatów Prymasa zgłaszanych do kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego – mogłam zestawzić z dokumentami posoborowymi. Najważniejszym źródłem był niewątpliwie Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. Jednak kościelne prawo konstytucyjne i publiczne nie zawiera się wyłącznie w nim. Dlatego prymasowskie postulaty w postaci soborowego nauczania odnalazłam również w innych aktach o charakterze: normatywnym, jak papieskie konstytucje; wykonawczym, jak dyrekoria i instrukcje; wyjaśniającym, jak papieskie encykliki i adhortacje; czy doktrynalnym, jak noty poszczególnych dykasterii Kurii Rzymskiej.

Opartą na źródłach analizę poszczególnych zagadnień wsparłam literaturą przedmiotu. Nie wykorzystałam jednak wyłącznie literatury kanonistycznej. Konieczne, a niekiedy jedynie możliwe, stało się sięgnięcie również do dorobku teologów, historyków, w tym historyków Kościoła, socjologów i politologów. Autorzy ci analizowali ogłoszone przez Sobór dokumenty również pod kątem prawnym. Niektórzy Autorzy (zwłaszcza kanonista W. Góralski) wprost nazywali je źródłami inspiracji dla Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Wykorzystane metody

Teza, cel i przedmiot pracy wymagały ode mnie wykorzystania kilku metod badawczych. Podstawowymi, jakie zastosowałam, są metody: historyczno-prawna i dogmatyczno-prawna. Dzięki metodzie historyczno-prawnej mogłam przeanalizować proces kształtowania się prawa. Soborowe *aggiornamento* uzasadnia wybór tej metody. Prawo jest dynamiczne. Może i powinno podlegać zmianom, aby lepiej służyło adresatom norm prawnych. Prymas Wyszyński postulując określone rozwiązania w zakresie kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego wskazywał na nieaktualność wielu instytucji prawnych, a niektóre uważał za niepotrzebne. Często odwoływał się do motywów i okoliczności, w jakich one powstawały i funkcjonowały. Również w ten sposób zmiany w prawie wprowadzał lub zapowiadał do wprowadzenia Sobór. Analiza prawa posoborowego ukazała, że ustawodawca inspirował się tym nauczaniem. Dokonując odnowy prawa uwzględniał okoliczności, jakie podnosił S. kard. Wyszyński, a następnie, jakie przyjął Sobór.

Z kolei metoda dogmatyczno-prawna umożliwiła dokonanie szczegółowej analizy niektórych zagadnień. Nie byłoby wystarczające jedynie proste zestawienie poszczególnych problemów i ułożenie ich w schemat: postulat Prymasa – nauczanie Soboru – obowiązujące

prawo. Byłoby to zbytne uproszczenie i lekceważenie powagi problemów badawczych. Dlatego z zastosowaniem metody dogmatyczno-prawnej należało dokonać egzegezy, syntezy i systematyki tekstów źródłowych i literatury przedmiotu.

Pomocniczo wykorzystywałam również metodę teologiczno-prawną. Jej zastosowanie było konieczne przede wszystkim dlatego, że nie można badać prawa kanonicznego bez odniesienia do teologii. Normy prawne mają swoje teologiczne uzasadnienie, a nierzadko źródłem poszczególnych instytucji prawnych jest nakaz Chrystusa. Z pewnością jest tak w kontekście kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego. W pierwszym dlatego, że Kościół nie posiada konstytucji w sensie formalnym, lecz materialnym, która zawarta jest w Piśmie Świętym. Konstytucja ta została określona przez Boskiego założyciela w momencie ustanowienia Kościoła. Natomiast w drugim jest tak dlatego, że podstawą kościelnego prawa publicznego jest dualizm, który Chrystus wyłożył w Ewangelii św. Mateusza. Prymas Polski wielokrotnie odwoływał się do prawa Bożego, Pisma Świętego, Ojców Kościoła. Również wskazywał na to Sobór, a następnie papieże, zwłaszcza w swoich dokumentach o charakterze wyjaśniającym. Dlatego dzięki zastosowaniu tej metody udało mi się wykazać, że zarówno postulaty S. kard. Wyszyńskiego, nauczanie Soboru, jak i normy prawa konstytucyjnego i publicznego łączy ten sam mianownik, którym jest powrót do źródeł.

Struktura pracy

Monografia składa się z trzech rozdziałów. Poprzedzone są one wykazem skrótów i wstępem, a zwięźczone zakończeniem i bibliografią. Ponadto każdy rozdział opatrzony został dodatkowym wprowadzeniem, niekiedy również terminologicznym, zaś po zasadniczym wywodzie skoncentrowanym w dwóch głównych punktach, odpowiednio podsumowany.

Rozdział pierwszy zatytułowałam: „Stefan Kardynał Wyszyński jako Ojciec Soboru Watykańskiego II”. Strukturę tego rozdziału wyznaczyły etapy prac soborowych. W pierwszym punkcie odniosłam się do okresu przygotowawczego i organizacyjnego Soboru. Ukazałam udział Prymasa Polski jeszcze przed rozpoczęciem tego wydarzenia, w szczególności badając jego propozycje na rzecz Soboru zgłoszone w wotach warszawskim i gnieźnieńskim. Następnie odniosłam się do udziału S. kard. Wyszyńskiego w gremiach soborowych, do jakich został powołany. W ten sposób przeanalizowałam jego wkład w prace Komisji Centralnej, Sekretariatu *extra ordinem*, Prezydium Soboru i dwóch Komisji. W drugim punkcie analizę skupiłam na wystąpieniach Prymasa Polski w auli soborowej

i zgłoszonych przez niego pisemnych uwagach. Przebadanie różnych form aktywności S. kard. Wyszyńskiego pozwoliło mi na stworzenie katalogu zagadnień merytorycznych w zakresie prawa kanonicznego, jakie postulował najpierw do podjęcia w ogóle w pracach Soboru, a następnie, jakich oczekiwał od Soboru w ogłoszonym nauczaniu. Spośród tego katalogu mogłam wybrać te kwestie, które dotyczyły kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego, aby można było nakreślić strukturę kolejnych rozdziałów.

Na tej podstawie podjęłam prace nad drugim rozdziałem. Zatytułowałam go: „Postulaty Stefana Kardynała Wyszyńskiego w odnowie kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego na Soborze Watykańskim II”. Również w tym rozdziale zasadnicze rozważania skoncentrowane zostały w dwóch punktach. Analizę rozpoczęłam od ukazania wkładu S. kard. Wyszyńskiego w odnowę kościelnego prawa konstytucyjnego. Strukturę tego punktu oparłam na konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, ponieważ dokument ten służy pomocą w rozumieniu materialnej konstytucji Kościoła. Z kolei w zredagowaniu struktury drugiego punktu dotyczącego wkładu w odnowę kościelnego prawa publicznego korzystałam zwłaszcza z układu treści zagadnień zawartych w deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae* i konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*.

Podobny układ treści zastosowałam w rozdziale trzecim zatytułowanym: „Soborowe źródła inspiracji w kościelnym prawie konstytucyjnym i publicznym”. Punkt pierwszy „Recepcja soborowego nauczania w kościelnym prawie konstytucyjnym” uporządkowałam zgodnie z układem treści zawartym w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. Natomiast analogiczny punkt drugi „Recepcja soborowego nauczania w kościelnym prawie publicznym” skonstruowałam na podstawie zarówno Kodeksu Prawa Kanonicznego, jak i innych dokumentów.

Już na etapie budowy struktury pracy, zwłaszcza drugiego i trzeciego rozdziału, okazało się, że Prymas Polski więcej uwagi poświęcił kościelnemu prawu konstytucyjnemu. Jego postulaty w tym zakresie były bardziej skonkretyzowane i nazwane. Dlatego też układ treści pracy we fragmentach poświęconych kościelnemu prawu konstytucyjnemu może wydawać się bardziej precyzyjny. Z kolei w zakresie kościelnego prawa publicznego postulaty Prymasa były bardziej opisowe. Więcej wyjaśniał i domagał się nawet rezygnacji z niektórych treści lub zastąpienia ich innymi. Ponadto samo kościelne prawo publiczne, choć niewątpliwie zawarte w nauczaniu Soboru w różnych jego dokumentach, nie ma takiego odzwierciedlenia w układzie zagadnień w Kodeksie Prawa Kanonicznego, jak prawo

konstytucyjne. Oczywiście przedstawiciele literatury przedmiotu precyzyjnie określają zespół zagadnień wchodzących merytorycznie w zakres kościelnego prawa publicznego. Nie oznacza to jednak, że bezkrytycznie tę strukturę mogłam zastosować w niniejszej pracy. Monografia ta nie jest całościowym traktatem czy wykładem kościelnego prawa konstytucyjnego i kościelnego prawa publicznego, ani nawet do takiego miana nie aspiruje. Dlatego cały układ treści mojej pracy oparty jest przede wszystkim na aktywności S. kard. Wyszyńskiego. Z tej racji w rozdziale pierwszym ukazałam go jako uczestnika Soboru. W rozdziale drugim zestawiałam jego postulaty w zakresie kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego z nauczaniem Soboru. Natomiast w rozdziale trzecim ukazałam te postulaty, które zostały zawarte w nauczaniu Soboru, jako źródła inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego.

Osiągnięte wyniki badań

Nauczanie S. kard. Wyszyńskiego przede wszystkim kojarzone jest z kwestiami społecznymi, takimi jak promocja godności i życia człowieka, prawa człowieka, prawa rodziny, prawa Narodu, relacje Kościół-państwo. Próżno jednak w dostępnej dotychczas literaturze doszukiwać się analizy nauczania Prymasa Polski w kwestiach prawnych. Jako prawnik dał się Ksiądz Kardynał poznać jednak na Soborze Watykańskim II. Przygotowany przez solidne studia z prawa kanonicznego, które odbył w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, zwieńczając je rozprawą doktorską, stając w obliczu *Vaticanum II*, miał świadomość, że instytucja soboru powszechnego jest instrumentem praktycznego kierowania Kościołem. Przygotował się do tego wydarzenia i jako pasterz Kościoła wiedział, jakie trudności napotyka codziennie Lud Boży. Postanowił przedstawić je pod rozwagę całego katolickiego świata zgromadzonego na Soborze Watykańskim II. Sporządził 2 wota – jako arcybiskup gnieźnieński i warszawski. Charakter tych dokumentów jest ściśle kanoniczny. Łącznie zawierają one 16 grup zagadnień, z których każde dotyczy prawa kanonicznego, tak jak i jego 9 wystąpień na posiedzeniach Komisji Centralnej. Ponadto 11 razy przemawiał w auli Soboru i złożył 2 pisemne uwagi do schematów przygotowywanych dokumentów.

Z tak bogatego materiału źródłowego wynika w pierwszej kolejności to, że w zasadzie cała jego aktywność dotyczyła prawa kanonicznego. Wśród tego prawa dominowały zagadnienia dotyczące kościelnego prawa konstytucyjnego. Prymas wyartykułował je w formie konkretnych postulatów, propozycji, wniosków, wskazówek, a nawet próśb i życzeń. Natomiast to, co niektórzy mogą uznać za zaskakujące, mniej precyzyjnie odnosił

się do tego, z czym najczęściej jest kojarzony – tj. z nauką społeczną Kościoła. Na niej zaś opiera się w określonej mierze kościelne prawo publiczne. Choć wiele uwagi na Soborze poświęcił tej problematyce, to nie była ona tak skonkretyzowana, jak postulaty w zakresie kościelnego prawa konstytucyjnego.

Należy jednak zauważyć, że zarówno jedna, jak i druga grupa zagadnień podjętych przez Prymasa Polski znalazła uznanie w nauczaniu przyjętym i ogłoszonym przez Sobór Watykański II. Mając świadomość tego, że na 3058 Ojców soborowych nie wszystkie postulaty były wyłącznie jego, bo inni hierarchowie również dostrzegali podobne problemy, należy ocenić wkład S. kard. Wyszyńskiego w dzieło i nauczanie *Vaticanum II* za wybitny. Jego udział i złożone w czasie Soboru świadectwo w dużej mierze ukierunkowało ostateczne prace nad dokumentami. Nie wszystkie z jego postulatów zostały przyjęte przez Sobór. Niektóre znalazły papieską aprobatę jeszcze przed rozpoczęciem tego zgromadzenia, inne w trakcie, kolejne po jego zakończeniu – niekiedy nawet po wielu latach. Większość jednak znalazła odzwierciedlenie w przyjętych konstytucjach, dekretach i deklaracjach. Następnie zaś jako nauczanie soborowe w drodze recepcji wpłynęły na kształt współczesnego kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego. Stały się zatem źródłami inspiracji dla tych dwóch działów prawa.

Do najważniejszych postulatów w zakresie kościelnego prawa konstytucyjnego, które odzwierciedla współczesne prawo kanoniczne należą: reforma Kurii Rzymskiej w postaci umiędzynarodowienia jej składu i usprawnienia jej współpracy z biskupami całego świata; wyodrębnienie we władzy biskupa diecezjalnego podziału na władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą oraz sprecyzowanie kryteriów jej sprawowania; rezygnacja ze specjalnych upoważnień biskupów na terenach, gdzie nie mają one racji bytu; określenie statusu prawnego, władzy i kompetencji konferencji biskupów; reorganizacja modelu rozmieszczania duchowieństwa w świecie; kształcenia seminaryjnego duchowieństwa; stworzenia nowego modelu relacji między biskupami i prezbiterami, którzy są ich współpracownikami, a nie poddanymi; zniesienia zasady nieusuwalności proboszczów; docenienia znaczenia świeckich w Kościele i wskazania ich obowiązków względem wspólnoty Kościoła, zwłaszcza zaś w dziedzinie apostołstwa; przepracowania relacji między zgromadzeniami zakonnymi a Kościołami partykularnymi, by były one pożyteczne dla wiernych.

Z kolei wśród postulatów w zakresie kościelnego prawa publicznego uznanie znalazły przede wszystkim następujące: opracowanie kompendium katolickiej nauki społecznej,

w której podkreślono nie tylko znaczenie społecznego nauczania papieża, ale również wskazano doniosłość zagadnień ekonomicznych, pracowniczych, własnościowych w życiu człowieka; poparcie pokoju i sprawiedliwości społecznej; promocja godności osoby ludzkiej; oświadczenia, że Kościół może domagać się uznania wolności religijnej dopiero, gdy sam uzna wolność przysługującą wszystkim, a co za tym idzie proklamowanie przez Kościół istnienia społeczeństwa pluralistycznego; określenia udziału i obowiązków katolików w życiu publicznym.

Prymas Wyszyński w swoich postulatach zawarł również szereg innych zagadnień z prawa kanonicznego. Nie wchodzi one w zakres kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego. Warto jednak w przyszłości zwrócić uwagę i na nie. Być może wśród badaczy prawa kanonicznego znajdą one zainteresowanie. W ten sposób ukazanie S. kard. Wyszyńskiego jako kanonisty na Soborze Watykańskim II byłoby pełne. Analizując całościową aktywność Prymasa Tysiąclecia w dziele Soboru dostrzegłam, że jego postulaty dotyczyły również: norm generalnych, zwłaszcza promulgowania prawa; zadania nauczania i uświęcania; prawa majątkowego; prawa procesowego, w tym procesu małżeńskiego i kanonizacyjnego; wprowadzenia procesu skróconego do odtwarzania akt sądowych; prawa karnego w zakresie znoszenia kar w ogóle i kompetencji dotyczących zwalniania z niektórych kar.

Zapoznanie się z analizą zawartą w niniejszej monografii oraz przyszłościowe zbadanie aktywności Prymasa Polski w innych działach prawa z pewnością umożliwi zwiększenie świadomości, że S. kard. Wyszyński był też prawnikiem. Instytucja soboru stała się dla niego okazją do wyartykułowania postulatów dotyczących odnowy prawa kanonicznego, co zarówno to zgromadzenie, a następnie ustawodawca powszechny wykorzystali. Jako rządcą Kościoła umiał dostrzegać problemy i je nazywać, zaś jako prawnik wiedział, że prawo można i należy zmienić, by służyło tym, do kogo jest skierowane.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora moje badania koncentrowały się zasadniczo wokół trzech obszarów badawczych. Podstawowymi kierunkami moich badań stało się kościelne prawo publiczne i kościelne prawo konstytucyjne. Kontynuowałam również badania dotyczące uświęcającego zadania Kościoła. Łącznie we wskazanych obszarach wydałam 17 publikacji w formie artykułów w czasopiśmie z listy B (12 artykułów w tym

2 w języku angielskim), listy C (1 artykuł), spoza listy (1 artykuł w języku czeskim) oraz w formie rozdziałów w monografiach (3 rozdziały w tym 1 w języku angielskim i 1 w języku ukraińskim).

W zakresie kościelnego prawa konstytucyjnego opublikowałam 9 tekstów. W szczególności dotyczyły one zagadnień interpretacji terminologicznych, jak w kwestii rozumienia funkcji specjalnie powierzonych proboszczowi [*Funkcje specjalnie powierzone proboszczowi*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 25 (2015), nr 28, s. 79-95], znaczenia pojęcia *munus* w wykonywaniu władzy biskupa diecezjalnego [*Interpretacja pojęcia munus w Konstytucji dogmatycznej o Kościele Lumen gentium*, „Roczniki Humanistyczne” 63 (2015), z. 8, s. 125-145, doi: 10.18290/rh.2015.63.8-9], czy rozróżnienia terminologii używanej w zagadnieniu przynależności do Kościoła [*The Legal Meaning of the Notions: Affiliation, Ritual, Rite, Ryt, and Tradition*, w: *The Enrollment to the Catholic Church*, red. Stanisław Kawa, Agnieszka Romanko, Mirosław Sitarz, Anna Słowikowska, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2017, s. 11-30]. Badania prowadziłam również w zakresie obowiązków i praw wiernych. Wskazywałam podstawy teologiczne i prawne odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła wynikające z kan. 222 § 1, czemu poświęciłam 2 artykuły [*Podstawy odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła*, „Teki Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie” t. X (2017), s. 213-231; *Podstawy prawne odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła*, „Kościół i Prawo” 6 (19) 2017, nr 2, s. 123-141, doi: 10.18290/kip.2017.6.2-10]. Również na podstawie przepisów dotyczących obowiązków i praw wszystkich wiernych wykazałam troskę ustawodawcy o aktywność sportową wiernych jako realizację formacji ludzkiej. Uczyniłam to na podstawie kan. 210; kan. 211 i kan. 217 [*Dekodowanie regulacji dotyczących aktywności sportowej wiernych z przepisów odnoszących się do ich obowiązków i praw*, „Teki Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie” t. XI (2018), nr 1, s. 373-387]. Zapoczątkowane w rozprawie doktorskiej badania nad uczestnictwem wiernych świeckich w liturgii kontynuowałam zwłaszcza w aspekcie historycznym w odniesieniu do posług lektora i akolity [*Od święcenia do posługi. Akolita w ustawodawstwie Kościoła łacińskiego*, „Studia Redemptorystowskie. Pismo naukowe Prowincji Warszawskiej Redemptorystów” 16 (2018), s. 409-422; *Služba lektora ve všeobecném zákonodárství latinské církve*, „Studia Theologica” 20 (2018), č. 3, s. 99-116, doi: 10.5507/sth.2017.047]. Dokonałam także analizy prawa do sprawowania kultu wynikającego z kan. 214 [*Partycypacja w liturgii konkretyzacją prawa wiernych do*

sprawowania kultu Bożego, w: *Partycypacja społeczna i ekonomiczna w administracji*, red. Piotr Zamelski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2015, s. 169-176].

W badaniach dotyczących kościelnego prawa publicznego częściowo rozwijałam swoją pasję badawczą nad źródłami Soboru Watykańskiego II w kontekście zasad relacji Kościół-państwo, a zwłaszcza zasady współdziałania [*Origin of principle of cooperation between the Catholic Church and the State in preparatory documents for the Second Vatican Council. Outline*, „Teka Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie” t. VI (2013), s. 152-168; *Soborowa zasada współdziałania Kościoła i państwa w kontekście zasad ją warunkujących*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” t. IX, 11 (2) 2014, s. 31-62; *Внесок єпископів блоку комуністичних держав у навчання другого Ватиканського Собору на тему церковно-державних відносин*, w: *Церковно-державні Відносини в Україні*, red. Станіслав Кава, Мірослав Сітаж, Агнешка Романко, Анна Словіковська, Видавництво Святого Павла, Львів 2018, s. 59-91]. Zasadę tę zbadałam również na gruncie projektów prawa krajowego w Polsce [*Geneza zasady współdziałania Kościoła i państwa w projektach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” t. VIII, 10 (2) 2013, s. 77-109]. W ramach badań nad kościelnym prawem publicznym krytyce poddałam również postulat opublikowany w jednym z brytyjskich czasopism medycznych dotyczący dopuszczalności tzw. aborcji po urodzeniu, którego Autorzy twierdzili, że dziecko może zostać zamordowane w każdym momencie nawet po urodzeniu, bo nie wykształciło dla siebie żadnego celu życiowego. Próbowałam przez 2 lata swoją odpowiedź opublikować w tym samym czasopiśmie, ale mimo pozytywnych recenzji Redakcja odrzuciła mój tekst tłumacząc to brakiem współpracy z katolicką uczelnią, którą reprezentuję. Odpowiedź tę opublikowałam w Polsce [*After-birth abortion – critical analysis of the legal aspect*, „Teka Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie” t. IX (2016), s. 218-226], a następnie krytykę tego zagadnienia przedstawiłam uwzględniając również przymioty prawa naturalnego [*Aborcja po urodzeniu w kontekście prawa naturalnego*, „Journal of Modern Science” 4 (35) 2017, s. 33-50, doi: 10.13166/jms/84815].

Z kolei w zakresie uświęcającego zadania Kościoła prowadziłam badania nad sakramentem chrztu, wskazując na wymogi określone w kan. 843 § 1 w kontekście udzielania sakramentów zestawiając je z udzielaniem chrztu dzieciom [*Sakrament chrztu dzieci a kan. 843 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego*, „Studia Redemptorystowskie. Pismo naukowe

Prowincji Warszawskiej Redemptorystów” 14 (2016), s. 413-429]. Na temat chrztu wygłosiłam również referaty, które w formie artykułów nie zostały jednak jeszcze opublikowane [*Kształtowanie się przepisów prawnych dotyczących chrztu dzieci w niebezpieczeństwie śmierci; Fetus abortivus jako podmiot duchowych dóbr Kościoła*]. Jedną z publikacji poświęciłam także Najświętszej Eucharystii dokonując analizy norm dotyczących możliwości sprawowania Eucharystii przez kapłana uzależnionego od alkoholu [*Regulacje prawne dotyczące sprawowania Eucharystii przez kapłana uzależnionego od alkoholu*, „Roczniki Nauk Prawnych” 24 (2014), nr 3, s. 99-122].

W mojej pracy naukowej jestem również aktywna w zakresie projektów badawczych. Jako wykonawca realizowałam trzy finansowane ze środków zewnętrznych projekty badawcze. Uczestniczyłam w projekcie pt. *Leksykon Prawa Kanonicznego* (nr NN110209638), w ramach którego jest autorem nieopublikowanych jeszcze 33 haseł, których łączna objętość stanowi 110 stron (ok. 7 arkuszy wydawniczych). Są to następujące hasła: 1) adoracja eucharystyczna; 2) akolita; 3) altarzysta; 4) Antykamera Papieska; 5) aplikacja Mszy; 6) apostołskie błogosławieństwo; 7) asysta; 8) ceroferariusz; 9) binacja; 10) błogosławieństwo; 11) celebra; 12) celebrans; 13) dyspozycja do przyjęcia sakramentów; 14) funkcja liturgiczna; 15) indyferentyzm; 16) katechista; 17) komentator; 18) koncelebra; 19) kongres eucharystyczny; 20) księgi liturgiczne; 21) kult; 22) lektor; 23) liturgiczne posługi; 24) kościół parafialny; 25) precedencja; 26) promotor synodu; 27) Rada do Spraw Apostolstwa Świeckich; 28) „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”; 29) scrutinium, 30) syndyk apostolski (współautor); 31) szafarz nadzwyczajny; 32) szafarz sakramentów; 33) wiatyk. Uczestniczyłam także w projekcie pt. *Dokończenie edycji 20-tomowej Encyklopedii Katolickiej* (nr 11H 11 011980), w ramach którego opublikowałam hasło: syndyk apostolski (współautor: Michał Grochowina). Aktualnie jestem wykonawcą projektu pt. *Registration of Churches and Religious Societies* (nr rejestracyjny ID: 21730060) finansowanego przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

Jako wykonawca czekam również na rozstrzygnięcie projektu badawczego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki 2016-2019, moduł: „Dziedzictwo narodowe”, priorytetowy obszar badawczy: Konkurs II/2018, 1.4. „Kontynuowanie edycji krytycznych pism uznanych autorów”, projekt badawczy pt. *Preludium „Dzieł zebranych”. Stefan Wyszyński wobec reżimów totalitarnych – analiza i edycja krytyczna źródeł za lata 1924-1949* [nr rejestracyjny 11H 18 0119 87, podmiot finansujący: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego]. Natomiast jako kierownik aplikuję o przyznanie środków w złożonym wniosku

do konkursu Narodowego Centrum Nauki, podtyp: Sonata 14, projekt badawczy pt. *Kościół jako instytucja samofinansująca się* [nr rejestracyjny 2018/31/D/HS5/03202, podmiot finansujący: Narodowe Centrum Nauki]. Aktualnie wniosek ten znajduje się na drugim etapie oceny.

Moja aktywność zawodowa i wyniki badań zostały zauważone w środowisku kościelnym i państwowym. We współautorstwie z innymi osobami zlecana mi była działalność ekspercka, która zaowocowała współautorstwem 4 opinii prawnych: 1) opinia prawna na okoliczność następstwa prawnego kościelnych osób prawnych na zlecenie Sądu Okręgowego w Kaliszu I Wydział Cywilny (współautor: Mirosław Sitarz); 2) opinia prawna na okoliczność relacji biskup – prezbiter w zakresie zwierzchnictwa i nadzoru na zlecenie Konferencji Episkopatu Polski (współautor: Mirosław Sitarz); 3) opinia prawna na okoliczność ważności umowy dzierżawy zawartej przez kościelną osobę prawną bez uzyskania uprzedniej zgody kompetentnej władzy na zlecenie Kancelarii Wardyński i Wspólnicy z siedzibą główną w Warszawie (współautorzy: Mirosław Sitarz; Paweł Zajac); 4) opinia prawna na okoliczność nielegalności aktów administracyjnych w prawie kanonicznym na zlecenie Klasztoru Zakonu Bazylianów Świętego Jozafata w Wilnie, reprezentowanego przez Vasyła Pelykh, Aušros Vartų g. 7B, LT-01129 Vilnius (Litwa) dla Sądu Okręgowego w Wilnie (współautorzy: Mirosław Sitarz; Agnieszka Romanko).

Jestem także współredaktorem 3 prac zbiorowych: 1) *The Enrollment to the Catholic Church*, red. Stanisław Kawa, Agnieszka Romanko, Mirosław Sitarz, Anna Słowikowska, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2017; *Stefan Wyszyński Prymas Tysiąclecia – absolwent KUL ... kandydat na ołtarze*, red. Mirosław Sitarz, Anna Słowikowska, Agnieszka Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2017; 3) *Церковно-державні Відносини в Україні*, red. Станіслав Кава, Мірослав Сітаж, Агнешка Романко, Анна Словіковська, Видавництво Святого Павла, Львів 2018.

Uczestnicząc czynnie w życiu akademickim i środowiska kanonistów brałam udział w wielu konferencjach. Z wydarzeń tych napisałam i opublikowałam 18 sprawozdań. Ponadto opublikowałam 1 recenzję książki; dwukrotnie byłam recenzentem wydawniczym monografii; opublikowałam 3 biogramy zmarłych kanonistów polskich; dokonałam 2 publikowanych tłumaczeń specjalistycznych w języku włoskiego i łacińskiego; a także opublikowałam 18 różnych innych prac o charakterze bibliograficznym i popularnonaukowym. Ponadto wygłosiłam 5 referatów na konferencjach

międzynarodowych i 8 na konferencjach ogólnopolskich. Byłam współorganizatorem 8 konferencji międzynarodowych i 8 konferencji ogólnopolskich.

W ramach współpracy międzynarodowej na uwagę w moim dorobku zasługują zwłaszcza organizacje międzynarodowych konferencji naukowych przede wszystkim w stałej współpracy z Instytutem Teologicznym im. Św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie; realizacja grantu finansowanego przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki; wnioskowanie o grant do Narodowego Centrum Nauki wraz z Instytutem Teologicznym im. Św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie; kwerendy badawcze w Bibliotece Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego oraz w Archivum Secretum Apostolicum Vaticanum.

Moja działalność naukowo-badawcza częściowo zbieżna jest z działalnością dydaktyczną. W ramach zajęć ze studentami na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II dotychczas prowadziłam 16 przedmiotów [1) ćwiczenia *Prawo sakramentów świętych*; 2) ćwiczenia *Prawo zakonne*; 3) ćwiczenia *Normy o chrześcijanach*; 4) ćwiczenia *Technologie informatyczne w administracji publicznej*; 5) ćwiczenia *Historia ustrojów państw*; 6) ćwiczenia *Zarys prawa kanonicznego*; 7) laboratorium *Informatyka prawnicza*; 8) laboratorium *Informatyka w administracji*; 9) proseminarium; 10) konwersatorium *Metodologia prawa kanonicznego*; 11) wykład *Legislacja administracyjna*; 12) wykład *Instytuty świeckie*; 13) wykład *Normy o chrześcijanach*; 14) wykład *Prawo konkordatowe*; 15) wykład *Metodologia prawa kanonicznego*; 16) wykład *Ustrój hierarchiczny Kościoła*]. Byłam także recenzentem 29 prac magisterskich i jestem promotorem pomocniczym w 3 przewodach doktorskich (w tym w 1 już zakończonym).

W ramach prac na rzecz Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II byłam i jestem czynnie zaangażowana w wiele inicjatyw. Należą do nich: sekretarz Katedry Prawa Sakramentów i Instytutów Życia Konsekwowanego (2009-2014); członek Wydziałowej Komisji ds. Promocji (rok akademicki 2012/2013; 2013/2014; 2014/2015; 2015/2016); sekretarz Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji (2013-2017); koordynator ds. promocji na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji (2016 r.); przedstawiciel nauczycieli akademickich nieposiadających tytułu naukowego profesora lub stopnia naukowego doktora habilitowanego do Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL na kadencję 2016-2020; koordynator wspierający sekcji prawa kanonicznego w Klinice Prawa; sekretarz Komisji do przeprowadzenia wewnętrznego postępowania konkursowego na dwa stanowiska asystenta

w Katedrze Historii Ustroju i Prawa w Instytucie Prawa na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; przewodnicząca Komisji Wyborczej do przeprowadzenia wyborów uzupełniających pracowników niebędących nauczycielami akademickimi do Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL na kadencję 2016-2020.

Od wielu lat jestem zaangażowana również w działalność na rzecz czasopism naukowych, jako: członek kolegium redakcyjnego „Biuletynu Stowarzyszenia Kanonistów Polskich”; członek kolegium redakcyjnego „Biuletynu Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”; członek kolegium redakcyjnego „Kościoł i Prawo”; członek i sekretarz komitetu redakcyjnego „Roczników Nauk Prawnych”; członek i sekretarz komitetu redakcyjnego „Teki Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie”; recenzent czasopism naukowych: „Annales Canonici”, „Teologia Młodych”, „Kieleckie Studia Teologiczne”.

Jestem również członkiem różnych towarzystw naukowych: Stowarzyszenia Kanonistów Polskich (od 2006 r.); Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (od 2009 r.); Wydziału Nauk Prawnych Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (od 2013 r.); Komisji Prawniczej Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie (od 2015 r.).

Moja działalność naukowo-badawcza, dydaktyczna i organizacyjna znajduje uznanie, o czym świadczy: 1) ocena wyróżniająca w procesie ewaluacji nauczycieli akademickich za lata 2013-2014 (Polska, 15 maja 2015 r.); 2) nagroda indywidualna Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za wyróżniającą się rozprawę doktorską (22 grudnia 2015 r.); 3) nagroda indywidualna I stopnia Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za wybitną działalność organizacyjno-społeczną i popularyzację nauki (22 grudnia 2015 r.); 4) nagroda zespołowa IV stopnia Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za wybitną działalność organizacyjno-społeczną i popularyzację nauki (21 grudnia 2016 r.); 5) nagroda indywidualna III stopnia Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za wybitną działalność organizacyjno-społeczną i popularyzację nauki oraz całokształt osiągnięć naukowych i dydaktycznych (Polska, 12 grudnia 2017 r.); 6) Medal Stefan Kardynał Wyszyński „Nauczyciel praw Bożych” (Medaliam Stephani Cardinalis Wyszyński „Magister iurum Dei”) Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego za znaczący wkład w realizację celów statutowych Stowarzyszenia (Polska, 13 stycznia 2018 r.); 7) nagroda indywidualna II stopnia Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana

Pawła II za wybitną działalność organizacyjno-społeczną i popularyzację nauki oraz całokształt osiągnięć naukowych i dydaktycznych (Polska, 7 grudnia 2018 r.).

Anna Słonkowska